

מסורת הש"ס

א. שבת ק. ב. ר"ה לה. א.

גרסות

דאושי ברכות ויש נוסחה: דאושי קראי גם: דנפיש קראי.

כי סליק ר' אבא מימי (נכאשר עלה ר' אבא מהפלגתו בימים) ובא לבית המדרש פירשה לסתירה זו באופן הבא: מודים חכמים לרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים שהסכימו ששליח ציבור מוציא הכל ידי חובתם. והלכה שפסק ר' יוחנן מכלל דפליגי (שמשתמע מכאן שחוקקים) היא בברכות של כל השנה. על תירוג זה תודים: איני וכו' כן [הוא]! והא אמר (והרי אמר) ר' חנה ציפורה אמר ר' יוחנן: הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים משמע שלדעתו אף בזה היתה מחלוקת! אלא עלינו לחזור מסבירה זו. אמר רב נחמן בר יצחק: מאן מודים נמי הם אלה חכמים שמודים לרבן גמליאל – ר' מאיר הוא, והלכה מכלל דפליגי רבנן ונההלכה שמוכיל הדברים אתה למד שחוקקים זו היא של שיטת חכמים שנחלקו על ר' מאיר. שכן שנויה ברייתא: ברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים – שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים: כשם ששליח ציבור חייב – כך כל יחיד ויחיד חייב. ואם כן יש מחלוקת תנאים בשאלה אם לקבל מקצת מדברי רבן גמליאל. ושואלים: מאי שנא הני (במה שונות אלה) ברכות ראש השנה ויום הכפורים, שבהם מודים לרבן גמליאל, שלא כאשר הברכות? אילימא משום דנפיש קראי נאם תאמר משום שמודים הפסוקים שיש לומר ככל אותן הברכות. והרי פסוקים אלה אינם מעכבים, והאמר רב חננאל אמר רב: כיון שאמר, "ובתורתך כתוב לאמר" – לומר, שכן כתוב בתורה שוב אינו צריך לפרש את הפסוקים עצמם, ואם כן אין הפסוקים מעכבים כלל. אלא – הטעם הוא משום דאושי ברכות נמשע וזכרונות הברכות עצמן) וכיון שנוסת הברכה ארוך אין הכל יכולים ללמוד אותו בעל פה. גופא נלגופו של

ענין שהכינו. אמר רב חננאל אמר רב: כיון שאמר "ובתורתך כתוב לאמר" – שוב אינו צריך. ומסבירים סבור מינה: הני מילי – ביחיד, אבל בצבור לא נסבירו התלמידים לומר מאן כי דברים אלה אומרים ביחיד אבל בצבור לא. אתמר (נאמרו). שאמר ר' יהושע בן לוי: אחד יחיד אחד צבור, כיון שאמר "ובתורתך כתוב לאמר" – שוב אינו צריך, ויצא ידי חובתו. אמר ר' אלעזר: לעולם יסדיר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל.

ע י ו נ י ם

והאמר ר' חנה צפורה / רב האי גאון בתשובה דן ביחס בין דברי ר' חנה צפורה כאן ובעמור הקודם, האם יש לראותם כשתי נוסחות של מסורת אחת, ואם כן יש לקבל את הנוסח כאן, שלא פסק ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל אלא בראש השנה בלבד. ובשאר ימות השנה תהא איפוא הלכה כחכמים. (וכן נראה לו לפסוק לפי ההשוואה עם הירושלמי.) או שמא יש כאן שתי מסורות פסיקה נבדלות ועצמאיות (למרות שאחת נראית מיותרת, אבל יש בה חידוש לומר שיש אף בראש השנה מחלוקת) ואם כן הלכה כרבן גמליאל בכל ימות השנה.

דאושי ברכות / הראש מציע פירוש חדש למלים אלה, שאפשר להבין אושי מלשון "אושה" – רעש, רוח. ומסביר שביון שאין אנשים בקיאים בברכות אלה הם אומרים אותן בקול רם, והרעש מפריע לאלה שאינם בקיאים, שהם מתבלבלים ואינם מבינים כלל.

כיון רם, ורעש מפריע לאלה שאינם בקיאים / רשי הציע שתי אפשרויות בפירוש דברי רב חננאל אלה, שלדעתו מדובר בפסוק קרבנת המוספים. ואילו לדעת רבותינו בפסוקי למניות וברונות ושופרות ורוב הראשונים, וכן מסורת הגאונים היא בפירוש שני. (אף שלהלכה למעשה קבלו גם שיטת ראשונה בקהילות ספרד, וראה בראשי). את הקושי שהעלה רשיי, שלכאורה אין פסק זה לא כדעת חכמים ולא כדעת ר' יוחנן בן נורי, פתרו בכמה דרכים. אם בפשטות שלא נהוה אלא כשהתחיל אבל אם לא התחיל אינו צריך לומר (ר"ת בחושי ר"ה אילימא). ואם נהוה שבעצם רב חננאל פוסק ומפרש את דברי ר' יוחנן בן נורי. ולשיטה זו צריך לומר "ובתורתך כתוב לאמר" "ובדברי נביאך כתוב לאמר" "ובדברי קדשך כתוב לאמר" אף שאינו מוכיר את הפסוקים (רמב"ן). דעת הרמב"ם היא שצריך לומר "ובתורתך כתוב לאמר" ולומר גם פסוק אחר מן התורה. ויש שהסבירו דעתו שהוא סבור שר' יוחנן בן נורי אמר שבדיעבד די בשלשה פסוקים עבור זכרונות מלכויות ושופרות יחד (מימ).

כי סליק רבי אבא מימי – שהפליג נספיה לים ומוזר. בברכות של ראש השנה – לקמן מפרש מאי שנא הני. מאן מודים – לו נזכרות של ראש השנה ויום הכפורים רבי מאיר. והלכה מכלל דפליגי – דקאמר רבי יוחנן: הלכה כרבן גמליאל (בה), דמשמע מכלל דעמדו נחמלוקסן. רבנן – שאר החכמים, מן מרבי מאיר. אילימא משום דנפיש קראי – לדיכא דמוספי ראש השנה וראש חטא, ומלכות וחכונות ושופרות. כיון שאמר ובתורתך כתוב – לומר כיון שאמר: נעשה ונקריב לפניך כמלות לזוך כמו שכתבת עלינו כמורתך. אין צריך – לומר מקראות המוספין. אלא משום דאושי – שהרי כלן חטא, וארונות, ומטעות, דאין הכל בקיאים בהן. ורבותינו מפרשין להא דרב חננאל במלכות וחכונות ושופרות. וקשיא ל: הא דלא כרבנן ולא כר' יוחנן בן נורי, דמנן (ראש השנה לב, א): אן פוחמין מעשרה מלכות וכו'.

תוספות

אילימא משום דנפיש – פירש בקוטרס: דאיכא דמוספי ראש חדש וראש השנה ומלכות וחכונות ושופרות, כיון שאמר "ובתורתך כתוב לאמר" כיון שאמר "נעשה ונקריב לפניך כמלות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך" – אין צריך לומר מקראות המוספין. ובשם רבותינו פירש להא דרב חננאל במלכות וזכרונות ושופרות. וקשה: הא דלא כרבנן ודלא כר' יוחנן בן נורי, דתנן (ראש השנה לב, א): אין פוחמין מעשרה מלכות וכו'; רבנו תם פירש דאפסוקי דמלכות וזכרונות ושופרות קאי, והיכא התחיל פליגי דלא יפחות – למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אבל יכול לפטור עצמו לגמרי על ידי "בתורתך כתוב לאמר". אבל מקראות של מוסף – צריך להזכיר לעולם, שהם במקום הקרבנות. אבל מוסף דראש חדש – אין צריך להזכיר בראש השנה, אלא שדי לו במה שאמר "מלבד עולת החדש ומנחתה" שבוה נכלל כל מוספי ראש חדש העולות, וכדי להזכיר גם השעיר שהוא חטאת יאמר "ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתיו". הדרן עלך יום טוב וסליקא לה מסכת ראש השנה

אורח ההלכה

הלכה מכלל דפליגי / מי שאינו יודע להתפלל יוצא ידי חובתו על ידי תפילת שליח הצבור (אבל הבקי אינו יוצא בכך. מ"א) וצריך לבוון למה שאומר שליח הצבור מתחילה עד סוף ואינו מפסיק כאמצע, ובשגומר פוסע שלש פסיעות לאחוריו, הכל כדרך המתפלל בעצמו (והוה מקומות שנהגו בהם כך כל גאי בית הכנסת). ומכל מקום צריך שיהיה מה שאומר שליח הצבור, שאם לא למד למחות ברכת אבות אינו יוצא, ומוטב שיתפלל בשפה שמבין (שועה"ר) ויש אומרים שגם אם אינו מבין יוצא ידי חובה אם אומר מלה במלה עם שליח הצבור (עיה"ש בשם ביח ועוד). וכבר נסתפקו ראשונים אם הלכה כרבן גמליאל בכל השנה כולה. ובראש השנה אף שכל הצבור מתפללים תפילת לחש, מסקנת הגמרא היא שבאין הלכה כרבן גמליאל ומוציא שליח הצבור את הכל, אבל צריכים לבוון לבם לכל מלה שאומר שליח הצבור (ומי שהוא אנוס ואינו יכול לבוא לבית הכנסת שליח הצבור מוטרו). (שוע"ר אריח קבר, א. טור אריח תקצא)

כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר / אף שלכתחילה צריך לומר עשרה פסוקי זכרונות מלכויות ושופרות, אם לא התחיל כלל בפסוקים ורק אמר "ובתורתך כתוב לאמר" – יצא ידי חובה, כרב חננאל (רמ"א בשם טור ועוד). ולענין פסוקי הקרבנות, מנהג ספרדים (כמחבר בשו"ע) עד ימינו שאין אומרים, ומנהג אשכנזים (רמ"א) שאומרים אותם.

(שם תקצא, ד)

ושל פרקים – מועדות, מתלתין לתלתין – שהיה מחזר תלמודו כל שלשים יום. פוטר היה כו' – ששליש לנזר מוילאס. אינן בכלל ברכה – אף על פי שעם ששדות כלל נרכה. הני דמנו למימי קמי כהנים, ויפטו כהנים אליהם וינכסו, והס לא בלו – אינן כלל נרכה. אבל דעיר לא – משום לא לטפי, ויכולין להסדיר תפלתן.

הדרן עלך יום טוב וסליקא לה אמר רבי אבא: מסתברא מילתיה דרבי אלעזר בבכורות של ראש השנה ושל יום הכפורים ושל פרקים (תפילות שמתפללים מומן לזמן) ולא בכל יום, אבל ברכות דכל השנה לא. ושואלים: איני נוכי כך הווא? והא נהרין רב יהודה מסדר צלותיה ומצלי (יהיה מסדר בפני עצמו תפלתו, ואחר כך היה מתפלל) אפילו תפלה של יום חול! ומשיבים: שאני רב יהודה (שונה רב יהודה) כיון דמתלתין יומין לתלתין יומין הוי מצלי (כיון שמשלשים יום לשלשים יום היה מתפלל) ולא התפלל במשך כל החודש מפני שהיה עסוק בתורה, אם כן בשבילו גם תפילות רגילות כפרקים דמי (וכשל פרקים רחוקים נחשבות). אמר רב אחא בר עירא אמר ר' שמעון חסידא: פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שנמצא בשדות ולא בבית הכנסת, שיוצאים ידי חובתם בתפילת שליח צבור. ותוהים: אפילו אלה? ולא מיבעיא הני דקיימי הכא (ולא הוצרכה לומר על אלה שנמצאים כאן בחוץ העיר?!) הלא אדרבה (היפך הדברים) מסתבר: הני – אנוסי כהנים שבשדות הם אנוסים שאינם יכולים לברוא, ויש לומר שהם יוצאים על ידי שליח צבור. אבל הני לא אנוסי (אלה שכעיר ולא כאו אינם אנוסים) והיו יכולים לברוא לבית הכנסת ולהתפלל בעצמם, דתני (ששנה) אבא בריה (בגן שן) רב בנימין בר חייה ברייתא: עם (הקהל) שבבית הכנסת, אם עומדים אחורי הכהנים בשעה שמבכרים, ולא פנים אל פנים כנגדם – אינן בכלל ברכה שהרי היו יכולים לטרוח קצת ולברוא אל מול האמר, ומצר אחר יודעים אנו שברכת הכהנים חלה אף על הרחוקים. אלא, יש לומר בנוסח אחר: כי אתא רבין (נכאשר בא רבין) מארץ ישראל מסר את השמועה באופן זה: אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' שמעון חסידא: לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, מאי טעמא (ומה טעמו) – משום דאנוסי במלאכה (משום שהם אנוסים במלאכה) ואינם יכולים להתכונן לתפלה, אבל אלה שכעיר – לא. שהיו יכולים להסדיר תפלתם בעצמם.

הדרן עלך יום טוב וסליקא לה מסכת ראש השנה

מסורת הש"ס

גרסות

אבל דכל השנה לא בכתיב ומקורות: אבל בשאר ימות השנה לא צריך. שבשדות מאי טעמא בכתיב: שבשדות בלבד. משום דאנוסי במלאכה בכתיב: משום דאנוסי.

הגהה (זו שייכא לעיל דף יא, ב.) הכי גרסינן הלכה זו בפרק ראשון (יא, ב.) בראשונה עד שלא הגיה רבינו, וכן בספרי רומים, וכן הברייתא בסדר עולם, וכן עיקר: "בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו", ר' אליעזר אומר: אותו היום שבעה עשר היה, יום שמזל כימה שוקע ומעינות מתמעטין, ומתוך ששינו מעשיהם שניה הקדוש ברוך הוא עליהם מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום, ונטל שני כוכבים ממנה והביא מבויל לעולם. ר' יהושע אומר: אותו יום שבעה עשר באייר היה, יום שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברין, ומתוך ששינו את מעשיהן שניה הקדוש ברוך הוא עליהם מעשה בראשית, ונטל שני כוכבים מכימה והביא מבויל לעולם. בשלמא לר' יהושע – היינו דכתביב יישיי, אלא לרבי אליעזר מאי שני? שני לדין. בשלמא לרבי אליעזר – היינו דשינה, אלא לרבי יהושע מאי שינה? שינה כדרב חסדא. והכין פירושה: שנים עשר מזלות קבועין בגלגל, ששה מהן למעלה מן הקרקע וששה למטה, כשזה עולה מן הקרקע מצד אחד – חבירו שכנגדו שוקע בקרקע. בניסן מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים, למעלה. בלילה טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, למטה. לאור הבוקר מתחיל טלה לעלות מן הקרקע ומאזנים לשקוע, לסוף שעה ראשונה טלה כולה עולה ומאזנים כולה שוקע בארץ. שניה שור עולה ועקרב שוקע, שלישית תאומים עולה קשת שוקע, וכן עושין כל ימי ניסן שנים עשר מזלות מגלגלין את העולם פעמים, בין ביום ובין בלילה. באייר שור עולה בשעה ראשונה של יום, ועקרב שוקע, שניה תאומים עולה קשת שוקע, שלישית סרטן עולה גדי שוקע, וכן עושין עד תשלום כל המזלות וחזורין חלילה פעמים בין היום והלילה. וכן עושין השנים עשר מזלות לשנים עשר חדשים. לסיני תאומים עולה מן הקרקע בתחילת היום, ולמנו סרטן, לאב אריה, לאלול בתולה, לתשרי מאזנים, למרחשון עקרב, וכן כולם. כימה הוא שור. רבי אליעזר אומר: אותו היום שבעה עשר במרחשון היה, יום שמזל כימה שוקע ביום, כשכימה שהוא שור עולה כבר התחילה חמה לנטות למערב, וזהו שקיעתו של כימה, שלשעה שביעית של יום עולה שור מן הקרקע, שהרי שעה ראשונה של מרחשון עקרב עולה מן הקרקע. שניה עולה קשת, שלישית גדי, רביעית דלי, חמישית דגים, ששית טלה, שביעית שור, ובשביעית חמה מתחלת לשקוע לצד מערב ומעינות מתמעטין מחמת הצניח והרוחות. רבי יהושע אומר: אותו היום שבעה עשר באייר היה, יום שמזל כימה עולה מן הקרקע בשעה ראשונה של יום, ומעינות מתגברין. שבאותו זמן לא חמה ולא צינה להמעטין. בשלמא לרבי יהושע – היינו דכתיב שני, האי "יחדש השני" – היינו אייר, שהרי מצינו ניסן נקרא ראשון "ראשון הוא לחדשי השנה", אלא לרבי אליעזר דאמר מרחשון היכן מצינו תשרי שנקרא ראשון? שני לדין, מצינו תשרי שנקרא ראשון לדין "מראשית השנה" היינו תשרי, בשמעתין לעיל, והוה ליה מרחשון שני. בשלמא לרבי (יהושע) [אליעזר] – היינו דשינה, שלא היה זמנו של כימה לעלות מן הקרקע עד שעה שביעית, ועלה מזל כימה בתחילת היום כדי לעשות בו ארובות ולשפוך עליהן המבויל דרך הארבות, למחר עליהן מורעניות. ועוד שינוי אחר: שבשאר שנות העולם מעיינות מתמעטין בזה הזמן, ועכשיו נתרבו. אלא לרבי (אליעזר) [יהושע] מאי שינה? אין כאן שני לא במזל כימה ולא בתגבורת המעינות! שינה כדרב חסדא.

עיונים

עם שבשדות / הראשונים תהו על דברים אלה שלכאורה הם בסתירה לכל מחלוקת רבן גמליאל וחכמים בענין בקי ושאיט בקי, שהרי לכאורה לא פטר רבן גמליאל אלא את האנוסים בלבד. וצריך לומר שפטר עם שבשדות שלא באו כלל לבית הכנסת, ואילו אלה שבבית הכנסת חייבים לשמוע מפי שליח הצבור (ולדעת הירושלמי לשמוע כל התפילה כולה, וכן דעת רוב הפוסקים) ואו הוא מוציא אף את הבקאים (תו"ט). והרמב"ן הביא גרסה (וכן הוא ברי"ח): לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבבית הכנסת ועם שבשדות, ולפי זה אין כאן כל סתירה.

אורח ההלכה

הסדרת התפילה / בתפילות שאינן שגורות (בתפילות מועדי וראש חודש) צריך להסדיר תפילות קודם שיתפלל, כו' אלעזר וכו' אבא. ויש אומרים שזה רק במתפללים בעל פה, אבל כשמתפללים מתוך סדור אין צריך לכך, וכן נהוגים (רמ"א). ויש מחמירים אפילו כשמתפלל מסדור (עט"ז בשם ב"י) (שו"ע שם ק. א)

עם שאחורי כהנים / כל העומדים אחורי הכהנים כשמבכרים את העם בבית הכנסת אינם בכלל הברכה. ולפי זה הישבים בכותל מורח של בית הכנסת צריכים לזוז ממקומם קצת ולכוון שהיהו לפחות בצד הכהנים (מ"א שו"ע"ר, ע"ה"ש) ויש אומרים שכיון שזה מקומם הקבוע הריהם כאנוסים (ט"ז, כ"ח). והכל צריכים להפנות פניהם כנגד הכהנים בכל צד שהם עומדים, ולא כנגד הכותל (שו"ע"ר, מ"ב). והעומדים לפני הכהנים ובצדיהם, אפילו היתה מחיצה של ברזל באמצע – אינה מפסקת לענין הברכה. ואף אותם שהם אנוסים ואינם יכולים לברוא, כגון עם שבשדות, הריהם בכלל הברכה. (שם קכח, כד)

לא פטר אלא עם שבשדות / מי ששבח ולא אמר בתפילתו בראש חודש "ועלה ויבוא" וכיוצא בזה שהשמיט דבר שבגללו צריך לחזור ולהתפלל – יכוון דעתו בעת שמזכיר התפילה משליח הצבור כל התפילה כולה כאדם המתפלל בעצמו, שכיון ששבח הריהו כאנוס, ושלח צבור מוציאו. אבל כיון שאין כל אדם יכול לכוון דעתו בכל זמן חזרת השי"ש מוטב שיתפלל בעצמו (ב"ח, רש"ל).

